

**Uuden kotoutumislain mukainen aikuistumisen tuki:
asiakkaiden palvelutarpeet ja ikärajan laskun seuraukset sosiaalihuollon
ammattilaisten tulkitsemina**

Tutkimusraportti
Sosiaalityön käytäntötutkimus I & II
Helsingin yliopiston valtiotieteellinen tiedekunta
Maria Tietäväinen & Maria Koskijoki
4.2.2025

Sisällys

1 Johdanto	3
2 Tutkimuksen asetelma, tausta ja keskeiset käsitteet	4
2.1 Tutkimuskysymykset	4
2.2 Katsaus tutkimuksen toimintaympäristöön	4
2.2.1 Ilman huoltajaa Suomeen tulleet alaikäiset	4
2.2.2 Aikuistumisen tuki sosiaalihuollon palveluna	5
2.3 Aiempi tutkimus ja keskeiset käsitteet	6
3 Tutkimusaineisto ja metodologia	8
4 Tutkimusetiikka	9
5 Tulokset	10
5.1 Rinnalla kulkemista ja rakenteissa luovimista – tuen tarpeet ammattilaisten näkökulmasta	10
5.2 Ammattilaisten näkemyksiä lakimuutoksesta ja sen seurauksista	14
5.2.1 Yleiskuva ikärajan laskun merkityksistä	14
5.2.2 Ikärajan laskun seuraukset työntekijä-asiakassuhteissa	16
6 Yhteenveto ja tulosten hyödyntäminen	21
Lähteet	24
Liitteet	27
LIITE 1. Informointikirje tutkimukseen osallistuvalla ja suostumuslomake	27
LIITE 2. Haastattelurungot: ryhmä- ja yksilöhaastattelut	28

1 Johdanto

Tämä käytäntötutkimus käsittelee Helsingin kaupungin maahan muuttaneiden erityispalveluiden aikuistumisen tuen (epävirallisesti jälkihuollon) asiakkaiden palvelutarpeita ja niihin vastaavia tukitoimia kotoutumislain ikärajuudistuksen valossa. Kotoutumislain uudistus (322/2024) 1.7.2024 alkaen koski ilman huoltajaa Suomeen saapuneiden henkilöiden aikuistumisen tuen ikärajan laskua 25 ikävuodesta 23 ikävuoteen. Uudistus tuli voimaan nopeasti ja vaati ripeää toiminnan mukauttamista.

Käytäntötutkimuksessa selvitämme, miten sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat kuvaavat aikuistumisen tuen ikärajan laskun merkityksiä oman työnsä näkökulmasta. Kysymme, miten ammattilaiset yleisellä tasolla kuvaavat ilman huoltajaa maahan muuttamisen ja aikuisuuteen kasvamisen vaikuttavan sosiaalihuollon palvelutarpeisiin, ja miten he ovat päätyneet toimimaan asiakassuhteissaan toiminnan mukauttamiseksi lakimuutosta vastaavaksi. Liitymme tällä työllä tutkimukselliseen keskusteluun valtion, perheen ja yksilön välisten suhteiden joustavuudesta ja ajallisesta muovautuvuudesta erityisesti sosiaalipalveluissa.

Käytäntötutkimus on toteutettu yhteistyössä Helsingin kaupungin maahan muuttaneiden erityispalveluiden aikuistumisen tuen tiimin kanssa. Alustavan tutkimusaiheen saimme aikuistumisen tuen tiimiltä, minkä jälkeen muotoilimme tutkimuskysymykset dialogisesti työyhteisön kanssa heidän tiedontarpeistaan käsin. Tutkimuksen yhteyshenkilö on maahan muuttaneiden erityispalvelut 5 -tiimin johtava sosiaalityöntekijä Jenni Lötjönen. Me, tutkimuksen toteuttajat, olemme kotoutumisesta ja kotoutumista tukevista sosiaalipalveluista kiinnostuneita sosiaalityön maisterivaiheen opiskelijoita.

Työnjako tutkijoiden kesken on ollut seuraava: aineisto on kerätty yhdessä niin, että osallistuimme molemmat haastattelemiseen ja litterointiin. Haastattelurungot laati Maria Tietäväinen ja suostumuskaavakkeen sekä informointikirjeen Maria Koskijoki. Analyysivaiheessa Tietäväinen käsitteli aineiston kvalitatiivisen datan analysointiohjelmistolla ja molemmat peilasivat aineistolähtöisen analyysin havaintoja teorioihin ja aiempaan tutkimukseen. Koskijoki vastasi tutkimuksen toimintaympäristön kuvaamisesta. Raportin lukujen kirjoittamisvastuut jakautuivat seuraavasti: johdanto Tietäväinen, katsaus tutkimuksen toimintaympäristöön Koskijoki, tutkimuksen tausta ja käsitteet Koskijoki ja Tietäväinen, tutkimusaineisto ja metodologia Tietäväinen, tutkimusetiikka Koskijoki, tulokset Tietäväinen ja Koskijoki, yhteenveto Tietäväinen ja Koskijoki.

Tutkimusraportissa taustoitamme ensin tutkimusasetelmaamme esittelemällä ilman huoltajaa Suomeen tulleet alaikäiset asiakasryhmänä ja heidän aikuistumisen tuen palvelunsa. Toisessa luvussa tarkastelemme lyhyesti aikaisempaa tutkimusta kohderyhmästä ja siitä nousevia keskeisiä käsitteitä. Kolmas luku esittelee yksilö- ja ryhmähaastatteluista koostuvan tutkimusaineistomme ja tutkimusmetodologian, neljäs tutkimuseettisen pohdinnan. Viidennessä luvussa käymme läpi tutkimustuloksemme tuen tarpeista ja lakimuutoksen vaikutuksista, ja kuudennessa luvussa kokoamme yhteen tuloksia ja keskustelua.

2 Tutkimuksen asetelma, tausta ja keskeiset käsitteet

2.1 Tutkimuskysymykset

Suunnittelimme käytäntötutkimuksen yhdessä Helsingin kaupungin maahan muuttaneiden erityispalveluiden sosiaalihuollon ammattilaisten kanssa. Tutkimusaiheen ja -kysymykset muotoilimme kyseisen työyhteisön tiedontarpeista käsin ja tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa työn kehittämisen tueksi. Kohderyhmän erityisen tuen tarpeista tai palvelusta ei ole vakiintunutta kuvausta eikä kattavaa tutkimustietoa. Lakimuutoksen yhteydessä työyhteisössä oli jouduttu määrittelemään aiemmin asiakkuudessa olleiden nuorten palvelutarvetta ja sanoittamaan sen erityistä luonnetta. Nopeassa aikataulussa toimeenpantu lakimuutos on tuonut näkyviin yhtenäisen sanoituksen ja kuvauksen tarpeen. Koska lakimuutoksen toimeenpano ei ollut toteutunut rauhassa ja suunnitellusti, työyhteisö kaipasi koottua ja jäsenneltyä kuvausta siitä, miten työntekijät olivat ratkaisseet tilanteen asiakkaidensa osalta.

Käytäntötutkimuksessamme vastaamme seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Miten sosiaalihuollon ammattilaiset kuvaavat ilman huoltajaa maahan muuttamisen ja aikuisuuteen kasvamisen vaikuttavan sosiaalihuollon palvelutarpeeseen?
2. Miten ammattilaiset ovat mukauttaneet toimintaansa lakiuudistusta vastaavaksi ja millaisia seurauksia sillä on ollut?

2.2 Katsaus tutkimuksen toimintaympäristöön

2.2.1 Ilman huoltajaa Suomeen tulleet alaikäiset

Alaikäisiä turvapaikanhakijoita on tullut Suomeen ilman huoltajaa 2000-luvulla vuosittain keskimäärin noin 200, mutta 2015 heitä tuli n. 3000. Aikuistumisen tukitoimissa voidaan arvioida Suomessa 2020-luvun puolivälissä olevan ikärajasta riippuen pari tuhatta nuorta. Helsingissä maahan muuttaneiden erityispalveluissa tukitoimien piirissä oli joulukuussa 2023 236 nuorta.

Ulkomaalaislaissa 301/2004 säädetään ilman huoltajaa tulleiden alaikäisten palveluista oleskeluluvan hakuprosessin aikana, ja kotoutumislaisissa 322/2024 oleskeluluvan saamisen jälkeen. Käytäntötutkimuksemme käsittelee niiden nuorten palveluja, jotka ovat saaneet oleskeluluvan ja tulleet täysi-ikäisiksi Suomeen tulonsa jälkeen ja jotka ovat kotoutumislain mukaisen aikuistumisen tuen palvelujen asiakkaita.

Oleskeluluvan saaneista¹ ja vastaanottojärjestelmästä kuntiin muuttaneista kotoutumislain mukaisiin aikuistumisen tuen palveluihin oikeutetuista nuorista, heidän sukupuolestaan ja kotimaastaan ei ole tilastoja (Lepola 2019), joten heidän kokonaismääräänsä, sukupuolijakaumaa ja lähtökotimaitaan voidaan vain arvioida sen perusteella, kuinka paljon ilman huoltajaa tulleita alaikäisiä on hakenut Suomesta turvapaikkaa. Uusimpien tilastojen mukaan välillä 6/2021–6/2024 ilman huoltajaa turvapaikkaa Suomesta hakeneesta 802 lapsesta kaksi kolmasosaa oli poikia. Hakijoiden kansalaisuuksista suurin määrä oli Somaliasta ja Afganistanista. Maahanmuuttoviraston tilastoista ei ilmene, minkä ikäisiä hakijat ovat olleet. Vuonna 2015 ilman huoltajaa turvapaikkaa hakeneista 2 905 alaikäisestä 86 prosenttia oli 15–17-vuotiaita. Suurin osa monet (93,9 %) olivat poikia, ja tyypillisin hakija oli 15–17-vuotias afgaanipoika. Yli kaksi kolmasosaa 2015 tulleista sai vähintään vuoden oleskeluluvan. (Jauhiainen ym. 2024.) 2020-luvulla turvapaikkaa ilman huoltajaa Suomesta on hakenut vuosittain noin 200 lasta ja nuorta, joista suurin osa on tullessaan teini-ikäisiä ja heistä suuri osa saa oleskeluluvan. Täsmällistä tietoa siitä, kuinka monta uutta asiakasta tulee kotoutumisen aikuistumisen tuen palveluihin vuosittain ei ole saatavissa, mutta uusien hakijoiden määrän perusteella voidaan arvioida että määrä jää alle 200. Tällä hetkellä vuosittain täysi-ikäisiksi tulevien lisäksi ilman huoltajia tulleiden kotoutumisen ja aikuistumisen tuen piirissä on edelleen yli tuhat 2015 tullutta lasta ja nuorta aikuista, joista vanhimmat ovat nyt 25-vuotiaita.

2.2.2 Aikuistumisen tuki sosiaalihuollon palveluna

Ilman huoltajaa turvapaikkaa Suomesta hakeneet ja oleskeluluvan saaneet alaikäiset ovat täysi-ikäistyttyään oikeutettuja kotoutumislain mukaan aikuistumisen tukitoimiin, jotka vertautuvat lastensuojelun jälkihuoltoon (Laki kotoutumisen edistämisestä 681/2023). Tukitoimia tarjottiin 15.7.2020 asti 21 ikävuoteen saakka, minkä jälkeen ikäraja nostettiin 25 vuoteen (Laki kotoutumisen edistämisestä annetun lain muuttamisesta 564/2020) seuraten 1.1.2020 nostettua jälkihuollon ikärajaa. Lakimuutosta perusteltiin sillä, että nuoret ovat taustastaan johtuen syrjäytymisvaarassa ja tarvitsevat aikuisuuden kynnyksellä tehostettua tukea itsenäisen elämän aloittamiseen (HE 79/2020). Ikäraja laskettiin taas 23 vuoteen (Laki kotoutumisen edistämisestä annetun lain muuttamisesta 322/2024) 1.7.2024 alkaen perusteluina jälleen jälkihuollon ikärajan lasku 1.1.2024 alkaen. Käsittelyvaiheessa hallituksen esityksen (HE 21/2024) eduskunnan hallintovaliokunnalle 18.4.2024 jätetyssä asiantuntijalausunnossa oikeusministeriö esittää, että ikärajan alentamisen vaikutuksia ja palvelujärjestelmän kykyä ja resursseja vastata sen kohteena olevien nuorten yksilöllisiin tarpeisiin tulisi seurata.

¹ Ilman huoltajaa alaikäisinä Suomeen saapuneiden, turvapaikkaa hakeneiden lasten ja nuorten oleskelulupien perusteet vaihtelevat. Ilman huoltajaa turvapaikkaa Suomesta hakeneet lapset eivät välttämättä saa varsinaista kansainvälistä suojelua (pakolaisstatus, toissijainen suojelu) vaan oleskeluluvan yksilöllisen inhimillisen syyn vuoksi (Jauhiainen ym. 2024). Venäjän helmikuussa 2022 aloittaman hyökkäyssodan vuoksi Suomeen Ukrainasta paenneet alaikäiset taas saavat oleskeluluvan tilapäisen suojelun perusteella. Alaikäisyys ei ole suoraan oleskeluluvan peruste: myös alaikäisille on tehty kielteisiä oleskelulupapäätöksiä, tosin varsin vähän.

Ennen tuoreinta lakiuudistusta aikuistumisen tukitoimet eivät ole olleet nuorten subjektiivisia oikeuksia. Kunnilla on ollut oikeus hakea korvaus aikuistumisen tuen kustannuksiin ELY-keskuksesta. Kaikki kunnat eivät ole kuitenkaan tarjonneet aikuistumisen tukea osana sosiaalihuollon palveluja.

Työ- ja elinkeinoministeriön kotoutumisen osaamiskeskuksen kotoutumisen käsikirja (2021) kannustaa kuntia ja hyvinvointialueita tarjoamaan palveluita: "Moni ilman huoltajaa tulleista nuorista tarvitsee tukea myös täysi-ikäisinä, jotta he selviäisivät arjen haasteista. He saattavat tarvita tukea ja ohjausta myös esimerkiksi oman koulutuspolkunsa löytämiseen tai sen suorittamiseen. Tästä syystä on tärkeää, että hyvinvointialueet ja kunnat ottavat huomioon näiden nuorten tuen tarpeen ja järjestävät heille kotoutumislain mukaista aikuistumisen tukea siihen saakka, että he täyttävät 23 vuotta." Palvelut muuttuvat nuoren subjektiiviseksi oikeudeksi 1.1.2025 ja niitä tarjotaan jatkossa myös niille ilman huoltajaa alaikäisinä Suomeen tulleille nuorille, jotka ovat saaneet Suomen kansalaisuuden.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kotoutumisen edistämisestä ja siihen liittyviksi laeiksi (HE 208/2022) toteaa ilman huoltajaa maahan saapuneiden nuorten olevan pääsääntöisesti sosiaalihuoltolain mukaisesti erityistä tukea tarvitsevia asiakkaita, joiden palvelutarpeisiin pyritään vastaamaan laaja-alaisesti verkostomaista työskentelyä hyödyntäen. Kotoutumisen osaamiskeskuksen kotoutumisen käsikirja (TEM 2021) ohjaa hyvinvointialuetta ja kuntaa järjestämään aikuistumisen tukea omana toimintanaan tai ostamaan palvelun ulkopuoliselta palveluntuottajalta: esimerkiksi jotkin järjestöjen ja yritysten ylläpitämät perheryhmäkodit tarjoavat myös aikuistumisen tuen palveluja perheryhmäkodista itsenäistyneille nuorille.

Helsingin kaupunki on tarjonnut aikuistumisen tukea nuorille siitä lähtien, kun siitä ensimmäisen kerran laissa säädettiin, ja sitä on tarjottu kaikille kohderyhmän nuorille. Asiakas- ja työntekijämäärät ovat vaihdelleet. Vuoden 2023 lopussa asiakkaita oli 236 ja aikuistumisen tuen tiimissä työskenteli 1 johtava sosiaalityöntekijä, 5 sosiaalityöntekijää, 7 sosiaalihoaja ja 3 psykologia. Maahan muuttaneiden erityispalveluista saamamme tiedon mukaan aikuistumisen tuen ikärajan lasku koskettaa välittömästi noin 50 nuorta, jotka ovat olleet palveluiden piirissä ja ovat iältään noin 23–25-vuotiaita.

2.3 Aiempi tutkimus ja keskeiset käsitteet

Tutkimuskirjallisuudessa on käsitelty ilman huoltajaa turvapaikkaa Suomesta hakevien alaikäisten tilanteita, tuen tarpeita ja julkisen vallan tehtäviä eri näkökulmista. Akateemisen vertaisarvioitun tutkimuksen kohteena Suomessa ovat olleet alaikäiset ja perheryhmäkodeissa asuvat lapset ja nuoret (mm. Anis & Esbjerg 2018; de Arruda Camara ym. 2022; Björklund 2014 & 2015; Kauhanen & Kaukko 2020; Kauhanen ym. 2022; Kaukko 2015; Kaukko & Wernesjö 2017; Kuusisto & Korhonen-Kuusipuro 2018), mutta aikuistumisen tuesta tai täysi-ikäistyneistä nuorista on tehty lähinnä selvityksiä (Lepola 2019; Hirschovits-Gerz ym. 2022; Hirschovits-Gerz ym. 2023) ja joitakin kymmeniä opinnäytteitä. Vertailevissa Drawing together -tutkimushankkeen tuloksena syntyneissä artikkeleissa Tiilikainen ym. (2023) sekä Haswell ym. (2023) tarkastelevat

ilman huoltajaa tulleiden aikuistuneiden nuorten hyvinvointia ja sosiaalisia verkostoja Suomessa, Norjassa ja Skotlannissa. Täysi-ikäistyneiden ilman huoltajaa turvapaikkaa alaikäisinä hakeneiden nuorten palveluista muualla Euroopassa ei juurikaan löydy julkaisuja: eri maissa järjestelmät eroavat toisistaan paljonkin jo vastaanottovaiheessa eikä aikuistumisen tukea tarjota välttämättä lainkaan.

Ilman huoltajaa alaikäisinä turvapaikkaa hakeneiden lasten asema on pakkomuuton käsitteeseen kytkeytyvä ilmiö, johon julkinen valta kietoutuu vahvasti. *Pakkomuutto* on käsitteenä laajempi kuin pakolaisuus: kansainvälisiin pakkomuuttajiin kuuluvat pakolaiset, turvapaikanhakijat, ihmissalakuljetetut ja pakotetusti palautetut muuttajat. Kokonaisuudessaan pakkomuutto on monimutkainen globaaliongelma (Lyytinen 2007, Turtiainen 2017).

Pakkomuuttajien asema ja asettuminen yhteiskuntaan on tiukasti reguloitu. Ilman huoltajaa Suomeen saapuneita onkin tarkasteltu *hallinnan* käsitteen valossa (Kuusisto & Korhonen-Kuusipuro 2018; Martiskainen 2023) ja todettu, että nuorten kotoutumisessa Suomeen julkisilla palveluilla on vahva rooli (mm. Alitolppa-Niitamo 2014; Björklund 2014 & 2015; Martiskainen & Toivonen 2019; Turtiainen 2017). Ulkomaalaislain (301/2004) ja kotoutumislain (1386/2010 ja 681/2023) mukaan ilman huoltajaa turvapaikkaa Suomesta hakevien alaikäisten hoiva, huolenpito ja kasvatusta ovat viranomaisien vastuulla, ja täysi-ikäistyttyään heillä on oikeus aikuistumisen tukitoimiin.

Alaikäiset, ilman huoltajaa tulleet turvapaikanhakijat asettuvat toisaalta suojeltavien lasten kategoriaan, jotka ovat täysin riippuvaisia palveluista, toisaalta potentiaalisiksi riskiksi, ”ankkurilapsiksi” jotka olisi lähetetty edeltä kokoamaan perhe luokseen (Björklund 2015). Maahan tultuaan he käyvät läpi turvapaikkaprosessin, jossa heille määrätään asuinpaikka iästä riippuen yksikössä, jossa on tilaa, nimetään virallinen edustaja sekä haastattelujen lisäksi tehdään mahdollisesti iänmääritys ja käynnistetään perheen etsintä. Vastaanottoaikana alaikäisillä on oikeus terveydenhuollon palveluihin ja koulutukseen. Valtiolla ja viranomaisilla on kasvatus- ja hoitovastuu lapsesta siihen asti, kun tämä täyttää 18 vuotta. (Björklund 2015)

Björklund (2015) esittää, että turvapaikkaprosessissa viranomaisen osoittaa epäluottamusta lapsen ikään, huoltajattomuuteen ja lähdön syihin, mikä puolestaan saa lapset vaikenemaan monista heidän lähtökohtiinsa, matkaansa ja taustaansa liittyvistä tekijöistä. Prosessi itsessään rakentaa jännitteitä ja molemminpuolista epäluottamusta, jota päästään purkamaan vasta oleskeluluvan saamisen jälkeen. Perheryhmäkodeissa taataan alaikäisille fyysisesti ja juridisesti turvalliset olosuhteet, mutta he eivät välttämättä koe emotionaalista turvallisuutta ja luottamuksellisuutta viranomaisien valvomassa kasvuympäristössä: erityisesti oleskeluluvan odotusaika on vaikea. (Kauhanen, Kaukko ja Lanas 2022.)

Kauhanen, Kaukko ja Lanas (2022) tunnistavat ilman huoltajaa tulleiden lasten tarvitsevan perushoivan lisäksi rakastavia ihmissuhteita, joissa toteutuu molemminpuolinen luottamus, kunnioitus, vastuun ottaminen ja ymmärtäminen. Tällaisia ihmissuhteita muodostuu parhaimmillaan nuorten tukena toimiviin työntekijöihin, mutta erilaiset katkokset (sijoituspaikan vaihtuminen, työntekijöiden vaihtuvuus) haittaavat jatkuvuutta ja luottamuksen rakentumista (mt.

2022). Täysi-ikäistyessään ilman huoltajaa tulleet nuoret kohtaavat samoja haasteita kuin muutkin aikuistuvat nuoret, mutta suurimpana erona on se, ettei heillä ole perheen henkistä tai taloudellista tukea: heidän aikuistumisestaan tuetaan virkатыönä (Björklund 2015), jossa julkinen valta ottaa hoitaakseen normaalisti perheen piiriin miellettyjä tehtäviä.

Thelen ym. (2018a) kuvaavat teoksessaan *Stategraphy* tällaisia valtion, perheen ja yksilön välisiä suhteita etnografian keinoin. Kirjoittajien mukaan valtion ja yksilöiden väliset suhteet ovat ajassa muuttuvia ja rajoiltaan joustavia, mikä tulee esiin juuri sosiaalipalveluissa: lainsäädäntö ei koskaan kykene kuvaamaan kattavasti sitä, mikä julkisen vallan merkitys yksilölle on, vaan toimijat, käytettävissä olevat resurssit ja ajassa elävät tulkinnat muovaavat valtion ja yksilön välisiä suhteita. Valtion ja yksilön välinen suhde voi toisinaan sisältää jopa perhesuhteessa esiintyvien suhteiden kaltaisia affektiivisia muotoja (Thelen ym. 2018b, 108). Kirjoittajien mukaan yhteiskuntien väestökehitys ja uusliberaali individualismi rikkovat perinteistä valtio-perhe-dikotomiaa ja määrittävät valtion tehtäviä uusiksi (mt., 119). Keskustelu ”viranomaisesta omaisena” liitetään usein ikääntyneiden hoivaan, mutta tarkastelua voi ulottaa myös globaaliin muuttoliikkeeseen kytkeytyviin ilmiöihin: millaisena julkisen vallan, perheen ja yksilön suhteiden joustavuus näyttäytyy esimerkiksi juuri ilman huoltajaa Suomeen muuttaneiden lasten ja nuorten sosiaalipalveluissa ja mitä siitä seuraa?

3 Tutkimusaineisto ja metodologia

Käytántötutkimusta varten haastattelimme yhteensä kahdeksaa maahan muuttaneiden erityispalveluissa työskentelevää sosiaalihuollon ammattilaista. Heistä neljä oli sosiaaliohjaajia ja neljä sosiaalityöntekijöitä. Aloitimme aineistonkeruun ryhmähaastattelulla (aineistotunniste RH), johon osallistui kaksi sosiaaliohjaajaa ja kaksi sosiaalityöntekijää. Ryhmähaastattelun tarkoituksena oli pohtia tutkimuksen kannalta keskeisiä teemoja yhdessä ja synnyttää näin vuorovaikutteista tietoa ja uusia oivalluksia. Neljässä yksilöhaastattelussa (tunnisteet YH1–4), joihin osallistui samaten kaksi sosiaaliohjaajaa ja kaksi sosiaalityöntekijää mutta eri henkilöt kuin ryhmähaastattelussa, syvennyimme tarkemmin työn prosesseihin yhden työntekijän kanssa kerrallaan. Yksilöhaastattelujen tavoitteena oli syventää ymmärrystä siitä, miten yksittäiset työntekijät päätyivät erilaisiin ratkaisuihin asiakassuhteissaan.

Ryhmä- ja yksilöhaastatteluun osallistujat rekrytoimme käytántötutkimuksen yhteyshenkilön välityksellä. Keskeisimmät kriteerit haastatteluun osallistumiselle olivat haastateltavan kiinnostus aihetta kohtaan sekä käytettävissä oleva aika. Keräämämme aineisto on tutkimusprojektin rajalliseen keston nähden varsin laaja, sillä pidimme tärkeänä sitä, että kaikilla halukkailla oli mahdollisuus tuoda esiin näkökulmansa työyhteisöä paljon puhuttaneesta aiheesta.

Ryhmä- ja yksilöhaastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Noin 90-sivuisen aineiston analysoimme hyödyntäen laadullista aineistolähtöistä sisällönanalyysimenetelmää. Analyysin apuna käytimme Atlas.ti-ohjelmistoa, jossa loimme koodeja datan avainkäsitteistä ja luokittelimme niitä. Tuomen ja Sarajärven (2018) ajattelua seuraten etsimme näin tekstistä nousevia merkityksiä systemaattisella otteella. Aloitimme luomalla aineistosta yleiskuvan: mitä asioita haastateltavat

toivat esille kuvatessaan asiakkaidensa tilanteita, palvelutarpeita ja asiakassuhteissaan tapahtuneita muutoksia. Näitä asioita nimeämällä loimme ohjelmaan koodeja. Sen jälkeen tarkastelimme sitä, mihin laajempiin ilmiöihin nostetut asiat näyttivät liittyvän, ja nostimme näin koodien käsitteellistä tasoa. Kun esimerkiksi tutkimme ammattilaisten näkemystä asiakasnuorten tuen tarpeista, koodasimme ensin kaikki ammattilaisten mainitsemat tarpeet. Tämän jälkeen pohdimme, millaisessa suhteessa koodit olivat toisiinsa: esimerkiksi oleskelulupa-, kansalaisuus- ja perheen yhdistämisasiat vaikuttivat työllistävän työntekijöitä varsin paljon, mikä laajemmalla tasolla linkittyi tarpeeseen saada tukea monimutkaisessa viranomaisjärjestelmässä luovimiseen. Abstrahoinnin luotettavuutta vahvistimme keskustelemalla havainnoista keskenämme ja vertaamalla koodeja toisiinsa. Näin muodostimme havainnoistaimme synteessin, jolla vastaamme käytäntötutkimuksen tutkimuskysymyksiin.

4 Tutkimusetiikka

Noudatimme tutkimuksessamme hyvää tieteellistä käytäntöä (HTK-ohje 2023) ja huomioimme, että tutkimuseettiset periaatteet toteutuivat tutkimusprosessimme aikana. Eettisten periaatteiden mukaisesti tutkimuksessa tulee kunnioittaa tutkittavien ihmisarvoa, yksityisyyttä, itsemääräämisoikeutta ja muita oikeuksia sekä välttää haitan aiheuttamista. Työntekijöiden haastatteluissa heidän yksityisyytensä suojaaminen ja luottamuksellisuus oli tärkeää myös siksi, että heillä olisi halutessaan mahdollisuus ilmaista kriittisiä mielipiteitä.

Tässä tutkimuksessa tutkimuskohteina olivat työntekijät, mutta välillisesti myös heidän asiakkainaan oleva kategorisesti haavoittuvassa asemassa olevaksi määritelty asiakasryhmä, alaikäisinä ilman huoltajaa maahan kansainvälistä suojelua hakemaan tulleet nuoret aikuiset. Asiakkaita koskevaa henkilötietoa tutkimuksessa ei kerätty.

Asiakasryhmän palvelutarpeista tehtävän tutkimuksen tulee olla tutkimuseettisesti puolueetonta ja neutraalia, mutta sen tekeminen itsessään tukee sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Sosiaalityön ammattietiikkaan ja perusarvoihin liittyvä ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden toteutumisen tavoittelu puoltavat erityisen huomion kiinnittämistä siihen, miten haavoittuvassa asemassa olevan asiakasryhmän palvelut toteutuvat. Olisi tärkeää, että myös nuorten oma näkökulma tulisi kuulluksi, mutta jouduimme rajaamaan sen tästä käytäntötutkimuksesta pois, koska tutkimukseen käytettävä aika on erittäin rajallinen. Näkökulma on kuitenkin niin olennainen, että toivomme tutkimusta voitavan jatkaa opinnäytetyönä.

Tutkimusta varten haimme tutkimusluvan Helsingin kaupungilta. Ennen haastatteluihin osallistumista tiedotimme osallistujia heidän oikeuksistaan sekä henkilötietojensa käsittelystä suullisesti ja kirjallisesti informointikirjeellä (ks. liite 1) sekä pyysimme heiltä suostumuksen. Henkilötietojen käsittelystä laadimme erillisen tietosuojaselosteen. Aineistot tuhoamme tutkimusraportin ja mahdollisen opinnäytetyön valmistuttua viimeistään vuoden 2027 loppuun mennessä.

5 Tulokset

5.1 Rinnalla kulkemista ja rakenteissa luovimista – tuen tarpeet ammattilaisten näkökulmasta

Haastatteluissa ammattilaiset kuvasivat asiakasryhmäänsä vaihtelevaksi ja heidän elämäntilanteitaan moninaisiksi. Tuen tarpeissa on heidän mukaansa paljon yksilöllistä vaihtelua, mikä edellyttää heiltä joustavaa ja kohtaavaa työskentelyotetta. Aineiston perusteella yhteisiä nimittäjiä löytyi kuitenkin muutamia. Nämä olivat teemoja, jotka olivat tavalla tai toisella olleet vahvasti läsnä nuorten kanssa tehtävässä työssä: haasteita tai ongelmia, joihin nuoret ovat tarvinneet tukea täysi-ikäistymisensä jälkeen, tai kysymyksiä, jotka ovat nousseet toistuvasti työssä esiin.

Lähes jokainen haastateltava kertoi, että suurella osalla asiakasnuorista on elämässään varsin vähän turvaverkkoja. Opettajat, perheryhmäkodin henkilökunta ja sosiaalihuollon työntekijät ovat usein ainoita aikuisia, joihin tukeutua. Turvallisten ja huolehtivien aikuisten puute saa haastateltavien mukaan nuoret usein kiinnittymään hyvin heille tarjottuun sosiaalihuollon palveluun, sillä heillä ei välttämättä ole elämässään ketään muuta, jonka puoleen kääntyä.

“- on hyvin paljon niitä asiakkaita, keillä ei sitten oikein ole ketään muuta aikuista. Että osa on sanoittanut sitä, että kun ei heillä ole ketään muuta sellaista turvallista aikuista kuin ne omat työntekijät. - - Sellaista kenen puoleen kääntyä.” (YH2)

Asiakasnuorten turvaverkkojen puute on todennäköisesti yksi selitys sille, että aineistossa työntekijöiden työnkuvat ja roolit näyttäytyvät laajoina. Tuen tarpeita, joihin sosiaalihuollossa pyritään vastaamaan, on paljon ja ne vaihtelevat pikaista reagointia vaativista arkielämän pulmatilanteista pitkiin viranomaisprosesseihin ja psykososiaaliseen tukeen. Eräs haastateltavamme kuvasi työnkuvaansa suorastaan “järkyttävän laajaksi”:

“- Mikä kuuluu mun työnkuvaan? Meidän työnkuvaan kuuluu kaikki. Ihan mitä tahansa tulee nuoren elämässä. Ei tietenkään oleteta että me sitä tiedetään, mutta silleen ajatuksena on kuitenkin se, että me autetaan nuorta löytämään se tieto. Me autetaan sen tiedon käsittelyssä.” (YH1)

Muodostaaksemme yleiskuvan siitä, mitä kaikkea työnkuvaan kuuluu, kokosimme aineistossa esiintyvät ammattilaisten näkemykset tuen tarpeista kolmen alateeman alle, jotka nimesimme 1) nuorten kokemuksellisuuteen liittyviksi tuen tarpeiksi, 2) järjestelmälähtöisiksi tuen tarpeiksi sekä 3) yleiseen elämänhallintaan liittyviksi tuen tarpeiksi. Näiden kategorioiden rajat eivät ole ulossulkevia, vaan niiden tarkoitus on jäsentää sitä, mitkä seikat painottuivat ammattilaisten kuvattaessa asiakkaidensa tilanteita yleisellä tasolla. Kategoriat ja niiden alle luokitellut koodit on koottu alla olevaan taulukkoon.

PÄÄTEEMA: Yhteiskuntaan kiinnittymiseen liittyvät tuen tarpeet		
ALATEEMA 1. Kokemuksellisuuteen liittyvät tarpeet	ALATEEMA 2. Järjestelmälähtöiset tuen tarpeet	ALATEEMA 3. Elämänhallintaan liittyvät tuen tarpeet
KOODIT <i>Turvaverkottomuus</i> <i>Yksinäisyys</i> <i>Lähtömaan tilanteeseen ja pakomatkaan liittyvä psyykkinen kuormitus</i> <i>Perheen tilanteeseen liittyvä psyykkinen kuormitus ja vastuunkanto</i> <i>Traumatausta</i> <i>Yleinen epävarmuus tulevaisuudesta</i>	KOODIT <i>Pitkät viranomaisprosessit</i> <i>Oleskelulupa-asiat</i> <i>Kansalaisuusasiat</i> <i>Perheenyhdistäminen</i>	KOODIT <i>Taloudenhallinta</i> <i>Toimeentulo</i> <i>Asuminen</i> <i>Opiskelu</i> <i>Vapaa-ajanvietto, yhteisöllisyyden tukeminen</i> <i>Työllistyminen</i> <i>Vastuunottoon kasvaminen</i> <i>Yhteiskuntaosaamisen kehittäminen</i> <i>Arjen pulmatilanteet</i> <i>Lapsiperheellistyminen</i>

Sekä ryhmä- että yksilöhaastatteluissa työntekijät nimesivät merkittäväksi tuen tarpeeksi luovimisen sekavaksi ja monimutkaiseksi koetussa palvelujärjestelmässä. Siinä erityistä jännitettä aiheuttavat monet päällekkäiset ja eriaikaiset viranomaisprosessit, joiden hoitaminen edellyttää laajaa ymmärrystä eri viranomaisten toiminnasta ja omista oikeuksista. Esimerkiksi oleskelulupa-asioihin, kansalaisuusasioihin ja perheenyhdistämiseen liittyy paljon vastuuta ja byrokratiaa, johon asiakasnuoret tarvitsevat tukea ja ohjausta. Vastaavasti sitä tarvitaan toimeentuloon, opiskeluun ja työllistymiseen liittyvissä asioissa. Haastatteluista välittyikin vahvasti vaikutelma, että ammattilaiset toimivat työssään eräänlaisina ”viranomaistulkkeina” ja byrokratian taklaajina.

Haastateltavat kuvasivat kautta linjan sitä, miten vaativassa järjestelmässä vasta hiljattain täysi-ikäistyneet ja yhteiskunnan silmissä täysivaltaiset nuoret joutuvat toimimaan. Suomalaisen yhteiskunnan rasismi ja rakenteellinen epätasa-arvo rajoittavat nuorten toimintamahdollisuuksia mm. työllistymisen, asunnon saamisen ja yhteisöihin kiinnittymisen saralla. Ilman huoltajaa Suomeen muuttaneina heillä ei välttämättä ole sellaista peruskoulutuksen ja yhteisön tuen tarjoamaa yhteiskuntaosaamista, jonka turvin täysi-ikäisen oletetaan Suomessa elämänsä järjestelevän. Rakenteellisia vaikeuksia voivat aiheuttaa vielä puutteellinen suomen kielen taito tai suomalaisen yhteiskunnan pelisääntöjen riittämätön tuntemus (ks. myös Hirschovits-Gerz ym. 2022). Mahdolliset virheet - esimerkiksi Kelan tai työllisyysviranomaisten kanssa asioinnissa - voivat olla henkisesti ja taloudellisesti raskaita. Haastateltavien mukaan monet nuorista kantavat lisäksi suurta vastuun taakkaa yllärajaisiin perhetilanteisiinsa liittyen: huoli perheen toimeentulosta ja tilanteesta sekä korostunut vastuu perheenyhdistämisprosessin onnistumisesta voivat kuormittaa nuoria suuresti.

Ylipäätään perheenyhdistämiset ovat prosesseina ammattilaisten mukaan nuorille uuvuttavia ja henkisesti raskaita, sillä ne ovat pitkiä, vaativat paljon työtä ja niiden lopputulos on epävarma. Myös Hiitola (2019) on tarkastellut pakkomuuttajien perheenyhdistämisprosessien onnistumista

ja tunnistaa ilman huoltajaa tulleiden nuorten olevan valitettavan usein niiden joukossa, jotka joutuvat jäämään pysyvästi eroon perheistään. Perheenyhdistämisprosessissa vaaditaan hallinnollista osaamista, mahdollisuus kattaa sen kustannukset ja organisoida perheenjäsenten asiointi mahdollisesti toisessa maassa, jossakin tapauksessa lähes mahdollottomissa olosuhteissa viisumien ja asiakirjojen osalta. Hiitola argumentoi nykyisen lainsäädännön ja hallintokäytänteiden epäonnistuvan haavoittuvimmassa asemassa olevien pakkomuuttajien perheyhteyden suojaamisessa (2019): järjestelmä ei onnistu turvaamaan oikeutta perheeseen ihmisoikeutena.

Aineistosta kävi ilmi, että aikuistumisen tuen piirissä olevat nuoret kasvavat aikuisuuteen pärjäävyyden ja tarvitsevuuden välillä tasapainotellen. Yhtäältä ammattilaiset kuvasivat asiakkaidensa resilienssiä; pakomatulle yksin lähdettyään ja uudessa kotimaassa elämää rakennettuaan on heillä tyypillisesti vahva halu vastata itse omasta elämästään ja määrittää sen suuntaa. He ovat keskimäärin erittäin koulumyönteisiä, eteenpäinmeneviä ja toiveikkaita:

“ - tosi toiveikkaita mun mielestä, että kaikilla nuoren iän takia myös sellainen tunne, että kyllä haluaa saavuttaa asioita elämässä.” (RH)

Toisaalta vastuunottoon kasvaminen on erilaisten huolien ja kuormituksen värittämää. Menneisyyden traumaattiset tapahtumat, lapsuudenperheen kaipuu, yksinäisyys ja turvaverkkojen puute vaikuttavat heikentävästi toimintakykyyn ja oppimiseen. Samaan aikaan nuorilta odotetaan nuhteettomuutta ja kurinalaisuutta: monet haastateltavista pohtivat, saavatko heidän asiakkaina olevat nuoret olla samaan tapaan keskeneräisiä, hapuilevia ja kokeilevia kuin muut ikätoverinsa, vai odotetaanko heillä olevan “pakka kasassa” ja tulevaisuudella selkeä suunta. Virhearvioiden seuraukset voivat pahimmillaan olla kauaskantoiset esimerkiksi oleskeluoikeuden kannalta.

Rakenteellisella tasolla nuorten asema siis näyttäytyy varsin jännitteisenä ja melko ristiriitaisena. Asema kietoutuu kysymykseen vajaavaltaisuuden ja täysivaltaisuuden määrittelystä ja niihin kytkeytyvistä yhteiskunnallisista odotuksista. Lapsuus, nuoruus ja aikuisuus ovatkin ennen muuta sosiaalisesti rakentuneita käsitteitä: haastateltavat nostivat esiin, että sosiaalihuollon näkökulmasta tuen tarpeiden määrittelyn on perustuttava tilannekohtaiselle arviolle. Esimerkiksi perheryhmäkodista omilleen muuttava, Suomessa jo vuosia asunut 18-vuotias on yhteiskuntaan kiinnittymisen kannalta katsottuna eri asemassa kuin juuri ennen täysi-ikäistymistään maahan muuttanut nuori.

Ammattilaisten kuvaukset työstään voikin tiivistää rinnalla kulkemiseksi ja turvaverkkona toimimiseksi tilanteessa, jossa aikuisuuteen kasvamisen maaperä on sosiaalisesti määriteltynä normiin verrattuna karumpi. Aikuisuuden tuen piirissä olevilla nuorilla on elämässään vähemmän luotettavia aikuisia, jolloin asiakasnuoret kääntyvät sosiaalitoimijoiden ja -ohjaajien puoleen hyvin monenlaisissa asioissa. Erilaiset elämän nivelkohdat, kuten opintojen aloittaminen, täysi-ikäistyminen, työllistyminen tai lapsen saaminen, tuovat esiin näitä tuen tarpeita, mutta osoittavat samanaikaisesti sen, että hyvinvointiyhteiskunnan palvelujärjestelmä ei täysin kykene niihin vastaamaan. Aineiston valossa näyttää itse asiassa siltä, että

monimutkaisessa järjestelmässä luoviminen tuottaa nuorille palvelutarpeita itsessään: suuri osa sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien työajasta kuluu nuorten ohjaamiseen monenlaisten byrokraattisten prosessien läpi.

Myös Björklund (2014) on todennut, että koska alaikäisinä ilman huoltajaa Suomeen saapuneilla nuorilla on verkostoissaan vain vähän suomalaisia aikuisia, korostuu nuorten elämässä olevien viranomaisten, kuten opettajien ja sosiaalityöntekijöiden, tuki. Aineistomme tukee tätä havaintoa. Sen perusteella sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien rooli nuorten elämässä on vahva erityisesti tilanteissa, joissa nuori ei ole asunut (vielä Suomessa harvinaisessa) perhehoidossa tai jolla ei ole vapaaehtoista kummiperhettä. Aikuistumisen tuen piirissä oleville nuorille sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat toimivat sekä arjen tukipilareina että viitoittavat pirstaleista palvelujärjestelmää.

Monet haastateltavat sanoittivat myös työssään läsnä olevaa kontrollielementtiä, joka tulee konkreettisesti näkyviin esimerkiksi ehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen myöntämisessä. Lisäksi työntekijät toimivat usein muiden viranomaisten, kuten Kelan tai työllisyyspalveluiden, päätösten selventäjinä ja näin ollen toteuttavat yleisempää hallinnallista tehtävää.

“ - Ja me joudutaan ilmaisemaan asiakkaalle tai selittämään niitä Kelan päätöksiä tai TE-toimiston päätöksiä, et jos jos et tottele niin käy näin.” (RH)

Hallinnallisuuden - eli miten kansalaisia ohjataan tiettyihin elämäntapoihin palvelujärjestelmien, tukimuotojen tai valvonnan kautta - kysymys tuli haastatteluissa esiin myös toisenlaisessa, edellistä epämääräisemmässä muodossa: kuvaamme sitä tässä yhteiskuntarealitytietien sanoittamiseksi. Ammatillaiset näkivät, että osa heidän työtään on tuoda esiin realistisesti erilaisia yhteiskunnallisia syy-seuraussuhteita ja niiden merkitystä yksilön elämään. Kyse on asiakasnuoren valtaistumiseen tähtäävästä työskentelystä, jossa yhdessä nuoren kanssa hahmotellaan sellaisia vaihtoehtoja, jotka yhtäältä tukevat hänen mahdollisuuksiaan rakentaa hyvää elämää ja toisaalta vastaavat yhteiskunnassa vallitseviin odotuksiin “veroja maksavasta työntekijäkansalaisesta”.

Kaiken kaikkiaan voimme aineistomme perusteella todeta, että aikuistumisen tuen tiimissä toimivien sosiaalityöntekijöiden ja -ohjaajien työ ylittää monet tuen tarpeita hahmottamaan pyrkivät kategorisoinnit. Analyysimme osoittaa, että tiimissä työskentelevät sosiaalihuollon ammatillaiset toimivat työssään lukuisissa erilaisissa rooleissa, jotka laajenevat lainsäädännön, palvelukuvausten ja paikallisten ohjeistuksien viranomaismääritelmiä kauemmas. Yleisimmin ammatillaiset kuvasivat työtään rinnalla kulkemiseksi, joka sisältää laajan kirjon erilaisia ohjauksen ja huolenpidon elementtejä, joiden tavoitteena on tukea asiakkaiden kiinnittymistä yhteiskuntaan. Työ hahmottui aineistossa joustavuutta ja hallinnallisuutta edellyttäväksi kokonaisuudeksi, jossa ammatillaiset toimivat erilaisissa rooleissa kulloisenkin tarpeen mukaan: “viranomaistulkkeina” ja järjestelmän selventäjinä, oikeuksien ja asioiden ajajina ja yhteiskuntarealitytietien sanoittajina. He ovat tarpeen vaatiessa kuuntelijoita, tukijoita ja ohjaajia, joiden rooli korostuu erityisesti nuorten elämän nivelvaiheissa kuten koulutukseen hakeutumisen, työllistymisen, perheenyhdistymisen tai lapsen saamisen yhteydessä. Monet

tehtävistä juontavat juurensa asiakasnuorten verrattain suppeisiin turvaverkkoihin, jotka Suomeen muuttaessa ovat olleet paljolti viranomaisvetoisia. Nuorten elämässä sosiaalihuolto on ottanut hoitaakseen perinteisesti perheelle ja huoltajille miellettyjä kasvatus-, huolenpito- ja hoivatoimia, mikä täysi-ikäistymisen jälkeenkin heijastuu tarpeeseen tukeutua vahvasti aikuistumisen tuen työntekijöihin.

5.2 Ammattilaisten näkemyksiä lakimuutoksesta ja sen seurauksista

5.2.1 Yleiskuva ikärajan laskun merkityksistä

Käytäntötutkimuksemme toisessa tutkimuskysymyksessä syvennyimme aikuistumisen tuen ikärajan laskun merkityksiin ja seurauksiin sosiaalihuollon ammattilaisten näkökulmasta. Edellä olemme osoittaneet, että varsin pirstaleisessa palvelujärjestelmässä luovuminen tuottaa itsessään tuen tarpeita aikuistumisen tuen piirissä oleville asiakasnuorille. Pitkät viranomaisprosessit ja järjestelmän kankeus vaativat sosiaalihuollon työntekijöiltä joustavaa ja tilanteittaiseen arvioon perustuvaa työtettä. Tilannekuva oli sama jo ennen ikärajan laskua koskevaa lakimuutosta, mutta ammattilaishaastatteluista ilmeni, että prosessina ikärajan lasku toi näitä tuen tarpeita erityisellä tavalla esiin.

Haastatteluissa aikuistumisen tuen ikärajan laskulle 25 ikävuodesta 23 ikävuoteen annettiin monenlaisia merkityksiä. Aineistosta erottui kaksi kulmaa: sosiaalihuollon ammattilaiset toivat esiin sekä lakimuutoksen yleisiä, pitkän aikavälin seurauksia, että välittömiä, lakimuutoksen toimeenpanoon liittyviä seikkoja. Molemmista tarkastelukulmissa painottui vahvasti ja sosiaalityön ammattietiikan kannalta odotetusti asiakasnäkökulma.

Kun ammattilaiset keskustelivat ikärajan laskusta 25 ikävuodesta 23 ikävuoteen yleisellä tasolla, oli näkemyksissä jonkin verran hajontaa. Osa ammattilaisista suhtautui ikärajan laskun itsessään melko neutraalisti: he toivat esille, että intensiivisin asiakkuuden vaihe ajoittuu useimmiten täysi-ikäistymisen jälkeisiin vuosiin, ja ikävuosien 23–25 välillä työskentely on kevyempää. Osa taas piti 25 vuoden ikärajan kannatettavana, koska sen koettiin mahdollistavan suunnitelmallisemman työtteen asiakkuuden kaaren ollessa pidempi. Paljon tukea tarvitsevien asiakkaiden koettiin hyötyvän korkeammasta ikärajasta merkittävästi. Ikäryhmän yläpäässä intensiivisemmän tuen tarpeita saattoi esimerkiksi aiheuttaa tilanne, jossa traumaattisen menneisyyden käsittely tulee ajankohtaiseksi, kun elämäntilanne on saanut muilta osin hetken vakautua. Muita usein mainittuja, erityisesti ikäryhmässä 23–25 esiintyviä tuen tarpeita aiheuttavia tilanteita olivat työelämään siirtyminen, vanhemmaksi tulo ja kansalaisuuden hakemiseen liittyvät asiat.

Haastateltavien näkemykset kytkeytyvät laajempaan keskusteluun sosiaalityön asiakkuuksien segmentoinnista. Helsingissä asiakkuuksien ikä- tai tarveperustainen segmentointi on koettu haastavaksi, sillä haastateltavien mukaan mitään universaalia ”asiakkuuden kaarta” on hankalaa piirtää – työn lähtökohtana on aina jokaisen asiakkaan yksilöllinen tilanne. Jotkut kunnat ovat päätyneet erityyppisiin ratkaisuihin: esimerkiksi jaottelemaan

jälkihuoltoasiakkuuksia alku-, keski- ja lopetusvaiheiden mukaan tai itsenäisen elämän aloitus-, harjoittelu- ja tuen päättövaiheisiin (Lepola 2019, 16–17). Segmentoinnin tarkoitus on helpottaa työn suunnittelua sekä mitoittaa tukea itsenäiseen asioiden hoitamiseen ja yhteiskuntaan asettumiseen. Tämän tyyppisissä malleissa haasteena kuitenkin on niiden kyky huomioida erityisessä tuen tarpeessa olevat asiakkaat – haastateltavamme kuvasivat, että asiakasryhmän heterogeenisyydestä johtuen tuen tarpeita on haastavaa asettaa lineaariseen kehykseen tai kronologiselle aikajanelle. Kuten olemme edellisessä luvussa kuvanneet, tuen tarpeisiin vaikuttavia asioita on lukuisia ja niiden ilmeneminen riippuvaista paitsi yksilöllisistä, myös rakenteellisista seikoista. Aikuistumisen tuen palveluista merkittävästi hyötyviä 23–25 -vuotiaita ei siis välttämättä ole määrällisesti kovin paljon, mutta ne, jotka tukea tarvitsevat, tarvitsevat sitä paljon.

“ - on ollut Suomessa tosi pitkään, ehkä on peruskoulu käytynä, mutta esimerkiksi vaikka ammatilliset opinnot edelleen kesken tai ei ollut edes niitä ammatillisia opintoja. Tai työllistyminen, että on pitkäaikaistyöttömänä jo tän ikäisenä.” (YH1)

Ammattilaisten näkemykset aikuistumisen tuen sopivasta ikärajusta siis vaihtelivat. Sen sijaan selvä konsensus vallitsi siinä, miten ammattilaiset kuvasivat ikärajan laskua prosessinäkökulmasta. Työntekijät kuvasivat prosessia ongelmalliseksi ennen kaikkea asiakkaiden oikeuksien ja oikeusturvan kannalta. Lakimuutos tuli voimaan ripeällä aikataululla eikä siirtymäsäännöksestä (koskeeko se jo voimassa olevia asiakassuhteita vai ei) ollut takeita. Eräs haastateltavista kuvasi tilannetta näin: “molempia sitova sopimus purettiin äkillisesti yksipuolisella ilmoituksella”. Tilanteen kuvattiin olevan omiaan rapauttamaan asiakkaiden luottamusta viranomaisiin. Monet haastateltavista kertoivat prosessin ennakoimattomuuden aiheuttaneen asiakkaissa turvattomuuden tunteita ja epäilivät sillä olevan vaikutusta luottamuksellisten suhteiden rakentamiseen jatkossa.

Viranomaistoiminnan ennakoitavuuden ja oikeutettujen odotusten suojaamisen kannalta ikärajan lasku koettiin hyvin hankalana – koska tietoa oli tarjolla vähän, oli asiakkaiden valmistelu mahdolliseen ennen aikaiseen asiakassuhteen päättämiseen vaikeaa. Työntekijät olivat dilemman edessä: informoidako asiakkaita mahdollisista muutoksista jo ennen kuin työntekijöillä itselläänkään oli varmaa tietoa, vai suojatako mahdollisesti muutenkin hauraassa tilanteessa olevia nuoria epävarmuuden aiheuttamalta stressiltä. Monet jäivät kaipaamaan “kriisikokousta” ja vahvempaa tukea yhteisen linjan muodostamiseksi. Vaikka työntekijät seurasivat eduskunnassa käytyä, lakimuutosta edeltävää keskustelua aktiivisesti, olisi erilaisten skenaarioiden pohjalta luotu toimintasuunnitelma helpottanut yhteisen linjan muodostamista ja yhdenvertaisen päätöksenteon toteutumista, niin että kaikkien tiimin asiakkaiden tilannetta olisi arvioitu samassa aikataulussa ja yhteneväisin perustein.

Tilanne aiheutti epävarmuutta ja kuormitusta niin työntekijöiden kuin asiakkaiden keskuudessa. Puutteellinen ohjeistus, käynnissä ollut lomakausi ja tästä johtuvat heikommat mahdollisuudet luoda yhteistä tilannekuvaa tiimin kesken loivat päätöksentekoon epäyhtenäisyyttä ja korostivat yksittäisen työntekijän omaa harkintavaltaa. Työpareilta sai emotionaalista ja käytännön tukea, mutta haastateltavat olisivat toivoneet tarkempia ohjeita ja yhteisen tilannekuvan muodostusta.

Vastaajat kertoivat, että lastensuojelun jälkihuollossa vastaavassa tilanteessa työntekijät olivat saaneet ohjeita siitä, miten ohjataan asiakkaita, joiden jälkihuolto-oikeus päättyy. Heille jäi kokemus siitä, ettei omassa yksikössä ollut varauduttu tilanteeseen, ja työntekijät jäivät yksin kesäloma-aikaan tekemään päätöksiä. Kirjalliset ohjeet olivat jääneet yhteen sähköpostiin, ja koska kyseessä oli merkittävä muutos, haastateltavat olisivat toivoneet laajempaa yhteistä keskustelua selkänajaksi päätöksenteolle.

Seuraavassa luvussa käsittelemme tarkemmin sitä, miten ammattilaiset päätyivät toimimaan asiakassuhteissaan lakimuutoksen tultua voimaan kesällä 2024.

5.2.2 Ikärajan laskun seuraukset työntekijä-asiakassuhteissa

Kun tieto lakimuutoksesta kesällä 2024 tuli, oli työntekijöiden tehtävä päätöksiä varsin nopealla aikataululla: mitkä 23 vuotta täyttäneiden nuorten asiakkuudet päätetään, mitkä siirretään hyvinvointialueen sosiaalipalveluihin ja mitä jatketaan – joskin jatkamiselle oli ilmeisen vähän edellytyksiä. Haastattelujen perusteella on selvää, että päätöksenteko koettiin hankalaksi, sillä tilannekuva oli sekava ja yhteistä linjanmuodostusta ei ollut tehty. Käynnissä ollut lomakausi vaikeutti tiimin viestintää ja lisäsi painetta tehdä päätökset rivakasti. Tilanne aiheutti työyhteisössä huolta asiakkaiden oikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumisesta.

Asiakkuuksien päättäminen

Haastatteluissa asiakkaita kuvattiin palvelutarpeiden osalta jatkumolla, jossa ääripäinä olivat “tarvitsevimmat” ja “ pärjäävimmat”. Kaikki haastateltavat toivat nämä erot esiin, ja eräs haastateltavista totesi eksplisiittisesti, että pärjäävien ja paljon tukea tarvitsevien erotteleminen oli varsin helppoa. Hän aloitti lakimuutoksen vaatimat asiakkuuksien päättämiset pärjäävimmistä, ja antoi ohjausta ja neuvontaa siitä mihin jatkossa tarvittaessa voi olla yhteydessä. Pärjäävimpien osalta palvelujen päättyminen ikärajan muutoksen vuoksi sai aikaan pohdintaa, olisiko palvelut ehkä pitänyt päättää jo aikaisemminkin. Asiakkuuden päättäminen lakimuutoksen jälkeen näyttäytyi työntekijöille ongelmattomana tilanteissa, joissa asiakkaan nähtiin hallitsevan hyvin omien asioidensa hoitamisen ja pysyneen palveluissa varmuuden vuoksi “että on joku jolle soittaa”. Työskentely näiden asiakkaiden kanssa on sujunut siten, että heidän kuvataan osaavan ottaa yhteyttä kun on tarvetta. “Pärjäävien” eli hyvin kotoutuneiden ja yhteiskuntaosaavien taidoista annettiin esimerkiksi, että henkilö on ollut jo pitkään töissä, osaa soittaa itse verovirastoon ja selvittää asiansa siellä tai opiskelee ammattikorkeakoulussa. Selkeänä indikaattorina asiakkuuden päättämiseksi ammattilaiset pitivät myös sitä, että asiakas ei ollut käyttänyt palveluita tai kontakti oli muuten ollut vähäistä.

Asiakkuuteen jättäminen

Haastatteluista ilmeni, että se, millä ehdoin asiakkuuksia oli mahdollista jatkaa, aiheutti kenties eniten pohdintaa. Siten myös ratkaisut sen suhteen vaihtelivat. Yhtäältä oli yksiselitteistä, että lain voimaantulon myötä kaikkien 23 vuotta täyttäneiden nuorten oikeus aikuistumisen tuen

palveluihin päättyisi, mutta työntekijät joutuivat varsin itsenäisesti ratkomaan, miten muutos hoituisi mahdollisimman hallitusti ja asiakkaiden oikeuksia turvaten.

Osa työntekijöistä päätti kaikki asiakkuudet nopeasti, sillä ajatuksena oli, että lain voimaantulon jälkeen oikeus aikuistumisen tuen palveluihin päättyy välittömästi. Oli epäselvää, mitä ”yli-ikäisten” asiakkaiden kanssa työskentelystä mahdollisesti seuraisi. Haastateltavien mukaan melko pian kuitenkin selvisi, että tarpeen vaatiessa asiakkuuksia olikin mahdollista jättää ns. siirtymäkaudelle syksyn 2024 ajaksi. Asiassa oli kuitenkin ohjeistukseen liittyvistä tulkintaeroista johtuvaa epäselvyyttä ja -tietoisuutta, minkä vuoksi osa asiakkuuksista päätettiin työntekijöiden jälkikäteen arvion mukaan ennenaikaisesti.

Siirtymäkaudelle jätettiin yleisesti ottaen sellaisia asiakkaita, joilla esimerkiksi oli kesken prosesseja Migrin tai muun viranomaisen kanssa. Lisäksi mainittiin selvityksessä olleet vuokravetot tai muu taloudellinen ongelmatilanne, edullisemman asunnon etsiminen, terapiayhteenvetojen odottelu tai akuutista kriisistä johtuva psykologipalveluiden tarve. Työntekijän näkökulmasta asiakkuuden jatkaminen tarjosi myös lisää aikaa sen pohtimiselle, mitä asiakkuudelle tapahtuu jatkossa: päätetäänkö se vai järjestetäänkö esimerkiksi siirtoneuvotteluita aikuissosiaalityön kanssa. Siirtymäkauden tarvetta perusteltiin asiakkaiden oikeuksilla suunnitelmalliseen ja hallittuun aikuistumisen tuen palveluiden päättämiseen. Siirtymäkaudella oli mahdollista arvioida, mitä prosesseja voisi viedä päätökseen, ja minkä parissa aikuissosiaalityössä mahdollisesti työskenneltäisiin tulevaisuudessa.

Siirtymäkauden lyhyys (joulukuulle 2024) yhdistettynä prosessin nopeuteen koettiin kuitenkin pääsääntöisesti melko vaikeana. Yhteistä hahmotusta siirtymäkaudella olevien asiakkuuksien ehdoista ja mahdollisuuksista ei tehty, ja työntekijät pohtivat tahoillaan, miten asiakkuuksien jatkot tulisi hoitaa. Asiakkaiden näkökulmasta muutos oli hankala. Eräs haastateltavista kuvasi, kuinka työntekijät ja asiakkaat joutuivat olosuhteiden pakosta eräänlaiseen välitilaan:

“ - jos ei ole siirretty niinku seuraavaan palveluun, on niinku vähän jätetty roikkumaan. Että jos tarvitset vielä apua, niin voi vuoden loppuun asti voi sitten soittaa. Mutta tavallaan kuitenkin päätetään palvelu. Kyllähän se niinku selkeä viesti et tää oli nyt tässä. Mä mä vaan mietin, että kuinka moni jäi niinku ilman sitä tarpeellista palvelua.”
(RH)

Yleisesti ottaen aineiston perusteella voi todeta, että epävarmuus lain voimaantulosta, sen siirtymäajoista ja -säännöksistä sai aikaan ns. asiakkuuden harmaita alueita, jotka koettiin työyhteisössä haastaviksi asiakkaiden palveluihin ja oikeuksiin pääsyn näkökulmasta. Asiakas oli ikään kuin välitilassa: asiakkuudelle saatiin hieman jatkoaikaa aikuistumisen tuessa, mutta sen ehdot olivat epäselvät - kuten edellä olevassa lainauksessa työntekijä tilannetta kuvailee, oli viesti asiakkaille osin ristiriitainen.

Asiakkuuden siirtäminen Helsingin aikuissosiaalityöhön

Kun 23 vuotta täyttäneen nuoren todettiin yhä olevan sosiaalipalvelujen tarpeessa, vaikka oikeus aikuistumisen tuen palveluihin oli päättymässä, järjestettiin siirto Helsingin aikuissosiaalityöhön. Tämä saattoi tarkoittaa asiakkaan ohjaamista ottamaan yhteyttä sosiaalipalveluihin itse tai asiakkuuden siirron järjestämistä ammattilaisvetoisesti. Näin pyrittiin ehkäisemään asiakkaan putoamista palveluiden väliin.

Struktoridusti ja kannatellusti siirron koettiin toteutuneen, kun asiakas ja vanhat ja uudet työntekijät tapasivat yhteisessä siirtoneuvottelussa. Työntekijälle tuli varmuus siitä että toisessa palvelussa saatiin tieto kaikista meneillään olevista asioista, eikä hänelle jäänyt huolta nuoresta. Toisaalta eräs työntekijä totesi, että pystyy vain ehdottamaan palvelua, vastaanottava palvelu tekee oman arvionsa ja päätökset. Hankalaksi siirtotilannetta kuvattiin, jos varsinaisia siirtoneuvotteluja ei järjestynyt ja nuorelle on pystytty vain antamaan lappu annettavaksi työntekijälle tai yhteystiedot, josta pyytää apua tarvittaessa. Haastateltavat kertoivat myös, että asiakkaat eivät aina olleet tulleet paikalle siirtoneuvotteluun, jolloin työskentelyn sitten voitiin toivoa käynnistyvän seuraavalla sovitulla tapaamisella.

Haastateltavat toivat esiin, että muutoksen ja asiakkuuden siirron valmistelussa oli otettava huomioon monta olosuhteista ja asiakkaan yksilöllisestä tilanteesta johtuvaa seikkaa. Onnistuneeksi siirtoa kuvattiin silloin, kun valmistelu aloitettiin riittävän ajoissa ja sekä aikuistumisen tuen että aikuissosiaalityön työntekijöillä oli aikaa perehtyä asiakkaan tilanteeseen ja järjestää neuvotteluita. Nuoren tilanteesta riippuen heitä valmisteltiin muutokseen eri tavoin, mutta kapasiteetti ottaa tietoa vastaan vaihteli. Vähiten palveluita tarvitsevia, pärjääviä nuoria oli pidetty ajan tasalla tulossa olevasta mahdollisesta muutoksesta jo keväällä lakiesityksen ollessa käsittelyssä. Tarvitsevimpia asiakkaita ei ollut haluttu kuormittaa mahdollisilla muutoksilla, vaan keskitytty konkreettisiin tiedossa oleviin toimenpiteisiin vaihe kerrallaan. Siirron sujuvuuden ja myös nuorten osallisuuden kannalta olennaisinta oli tunnistaa, miten ja millaista tietoa milloinkin jaetaan. Eräs työntekijä kuvaa tarkasti portaittaista tiedonjakoa jossa huomioidaan asiakkaan kapasiteetti ottaa vastaan uutta tietoa ja ohjeita:

“Yleensä ollut semmoista konkreettista tietoa miten toimitaan, me ollaan aika päällisin puolin kerrottu, että siellä on kaksi työntekijää tai yksi työntekijä, se on siellä osoitteessa mutta konkreettisesti miten siellä asioidaan ja mitkä on heidän puhelinnumerot ne käydään usein vasta siirtoneuvottelussa. Koska jos me liian paljon tankataan asiakkaaseen tietoa etukäteen, hän ei välttämättä muista sitä ja parempi että se uusi työntekijä siinä kertoo itsestään ja siinä tulee luontevasti se tieto.” (YH4)

Olemme koonneet lakimuutosta seuranneet muutokset asiakas-työntekijäsuhteisiin taulukkoon sivulle 20.

Aikuistumisen tuen ja nuorten aikuisten sosiaalityön palvelujen väliset erot

Aikuistumisen tuen palveluissa on käytettävissä enemmän resursseja asiakkaan tukemiseen. Kaikilla asiakkailla on sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja -työpari, lisäksi on mahdollisuus

psykologin palveluihin. Aikataulut ovat joustavammat kuin peruspalveluissa, koska erityisesti sosiaaliohjaajilla on vähemmän asiakkaita. Työntekijöillä ilmeni jonkin verran huolta erosta palvelujen intensiteetissä ja resursseista sekä erilaisista työskentelytavoista. Toisaalta tuotiin esiin erilaisten osaamisten ja työskentelytapojen mahdollisuudet: pitkään jatkunut joustava palvelu voi hidastaa nuorten itsenäistymistä, ja nuorten aikuisten sosiaalityössä on enemmän kokemusta esimerkiksi yhteistyöstä työllisyyden hoitoon liittyvien palvelujen kanssa. Jossakin tilanteessa koettiin, että seinä oli tullut vastaan asiakkaan tukemisessa, ja muutos voisi tuoda uusia mahdollisuuksia.

Siirtoneuvotteluissa koettiin alueellisten palvelujen työntekijöiden olleen yllättyneitä aikuistumisen tuessa tehdystä tiiviistä yhteistyöstä verkostojen, esimerkiksi terveyspalvelujen tai koulun kanssa, mutta haastateltava oli tyytyväinen siitä että vastaavaa työskentelyä luvattiin jatkaa. Siirtolähetteisä huomioitiin asiakkaan käynnissä olevat oleskelulupaprosessit. Työntekijöillä oli kuitenkin tiedossa, että alueellisissa aikuissosiaalityön palveluissa koetaan, ettei heillä ole riittävää asiantuntemusta oleskelulupiin tai muihin Maahanmuuttoviraston kanssa asiointiin liittyvien hakemusten kanssa, ja että he ohjaavat asiakkaita hakemaan apua näissä asioissa Ohjaamon Kurvi-toiminnasta tai soittamaan Maahanmuuttoviraston neuvontaan. Aikuistumisen tuen työntekijät pyrkivät siirroissa aina korostamaan, kuinka tärkeää on että asiakasta ohjataan ja varmistetaan, että hän saa tiedon siitä mistä apua on saatavilla. Haastatteluissa tuli esiin, että kotoutumisen tukemisen ei tulisi olla vain maahanmuuttaneiden erikoispalvelujen tehtävä, vaan että se olisi tärkeää kaikissa peruspalveluissa. Toisaalta ymmärretään, etteivät resurssit riitä samanlaiseen vierellä kulkemiseen, yhteiskunnan rakenteiden selittämiseen ja esimerkiksi kolmannen sektorin toimintaan ohjaamiseen. Vierellä kulkeminen on kuitenkin todettu merkittäväksi kotoutumisen edistämisessä ja syrjäytymisen ennaltaehkäisyssä.

Ikärajan laskua seuranneet muutokset asiakas-työntekijäsuhteisiin: asiakkuustyypit ja niihin vaikuttaneita tekijöitä

PÄÄTETTYT ASIAKKUUDET	SIIRRETYT ASIAKKUUDET	SIIRTYMÄAJALLE JÄÄNEET (mahdollisuus joulukuulle 2024 saakka)
1. Pikaisesti päätetyt, kun siirtymäkautta koskevaa ohjeistusta tulkittiin eri tavoin 2. Ei suurta palvelutarvetta - Asiakkaan tuen tarve arvioitu vähäiseksi, arvioidaan ns. pärjääväksi - Asiakas ollut palveluissa varmuuden vuoksi, mahdollisuus kontaktiin jos jotain ilmenee - Asiakas pystyy ottamaan itse yhteyttä aikuissosiaalityöhön tarvittaessa - Vähäinen kontakti asiakkaaseen, asiakas ei ole ollut yhteydessä aiemmin, ei ole käynyt tapaamisilla tai muuten sitoutunut asiakkuuteen	1. Saattaen siirretyt - Tarve sosiaalipalveluille edelleen olemassa - Pitkiä viranomaisprosesseja kesken, päätöksiä odotellaan - Hahmottomampi huoli pärjäämisestä: turvaverkottomuus - Tarve varmistaa, että aikuisten sosiaalipalveluissa ymmärretään nuoren tilanne 2. Itse/vähäisellä tuella siirtyvät - Tarve sosiaalipalveluille, mutta pystyy itse olemaan yhteydessä - Arvio, ettei tarvita erillistä siirtoneuvottelua ja tiedonvaihtoa - Lähettävän/vastaanottavan palvelun resurssipulasta johtuvat	- Pitkiä prosesseja kesken - Akuutti kriisi, psykologin tarve - Akuutit taloudelliset ongelmat, esim. vuokrat - Tarve hallitulle, strukturoidulle palvelujen siirrolle ja tarpeiden sanoittamiselle (siirtoneuvottelut) mutta myös lisääjälle aikuistumisen tuessa - Tässä ryhmässä runsaasti varianssia; aineistonkeruun aikaan osa tämän ryhmän asiakkaista odotteli mahdollisia siirtoneuvotteluita - Myös asiakkuuden harmaita alueita, joissa ehdot palvelun sisällöstä epäselvät

6 Yhteenveto ja tulosten hyödyntäminen

Tässä käytäntötutkimuksessa tarkastelimme sosiaalihuollon ammattilaisten näkemyksiä kotoutumislain mukaisesta aikuistumisen tuesta. Tutkimustehtävän liikkeellepaneva voima oli Helsingin kaupungin aikuistumisen tuen tiimin tarve muodostaa yleiskuva siitä, miten 1.7.2024 voimaantullut lakimuutos, jonka seurauksena aikuistumisen tukeen oikeutettujen ikäraja laski 25 vuodesta 23 vuoteen, vaikutti tehtyyn työhön. Nopealla aikataululla voimaan tullut lakimuutos vaati työntekijöiltä nopeaa toiminnan mukauttamista ja sai aikaan pohdintaa: millä perustein asiakkuudet tulisi päättää, entä siirtää hyvinvointialueen sosiaalipalveluihin? Miten turvata asiakkaiden oikeuksiin pääsy tilanteessa, jossa asiakassuhteisiin tuli ennenaikaisia muutoksia? Kysymykset kytkeytyvät laajempaan tiedonintressiin aikuistumisen tuen tiimissä tehdyn työn erityisyydestä, minkä vuoksi käytäntötutkimuksemme lähestyy aihetta kahdesta kulmasta. Tutkimuksen ensimmäinen osa oli ammattilaisten näkemyksiin perustuva yleinen hahmotus siitä, millaisia heidän asiakasryhmänsä tuen tarpeet ovat ja millaiseksi heidän työnsä täten muotoutuu, ja toisessa osassa loimme tilannekuvan lakimuutoksen seurauksista asiakas-työntekijäsuhteissa.

Tutkimuksen keskeinen johtopäätös on, että asiakasnuorten suppeat turvaverkot ja jännitteinen asema yhteiskunnassa laajentavat sosiaalihuollon ammattilaisten työnkuvaa yli tuen tarpeiden kategoriarajojen. Ammattilaiset nimesivät monia työssään esiintyviä tuen tarpeita, jotka tässä tutkimuksessa tyypittelimme nuorten kokemuksellisuuteen liittyviksi, järjestelmälähtöisiksi ja yleiseen elämänhallintaan liittyviksi tarpeiksi. Ne ovat työskentelyn pohja, mutta eivät yksinään riitä avaamaan sen erityistä luonnetta, joka haastatteluissa usein nimettiin *vierellä kulkemiseksi*.

Ammattilaisten mukaan nuorten tuen tarpeet ovat moninaisia ja yksilöllisiä, mutta yleisin yhteinen nimittäjä on juuri luotettavien aikuisten puute, mikä saa asiakasnuoret tukeutumaan aikuistumisen tuen työntekijöihin. Toinen kiinnittymistä selittävä tekijä on se, että nuorilla on yleensä erittäin paljon asioita hoidettavanaan ja he kasvavat aikuisuuteen vaatimusten ja vastuiden ristipaineessa. Viranomaisneuvonnan ja byrokratian taklaamisen ohella sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat ovat tukijoita ja yhteiskuntarealiteettien sanoittajia, kuuntelijoita ja puolestapuhujia eri verkostoissa. Heillä on myös kontrolloijan rooli, joka realisoituu esimerkiksi työn rajaamista tai harkinnanvaraisen toimeentulotuen päätöksentekoa koskevissa kysymyksissä. Työ vaatii joustavuutta, sillä siihen sisältyy niin psyykkistä tukea, arkielämän haasteiden käsittelyä kuin viranomais toimien selventämistä. Työskentelyssä siis painottuvat sekä hallinnolliset että huolenpidolliset tehtävät: sitä voisi luonnehtia rinnalla kulkemiseksi, mitä akateemisessa tutkimuksessa on käsitteellistetty valtion ja perheen rajojen muuttumisena yhä häilyvämmiksi (Thelen ym. 2018). Prosessissa viranomainen ottaa hoitaakseen perinteisesti perheen piiriin miellettyjä tehtäviä, kuten emotionaalista ja affektiivista hoivaa, läsnäoloa, rajojen asettamista ja kasvatusta.

Tuen tarpeiden sanoitus tuli erityisen ajankohtaiseksi kesällä 2024, kun lakimuutos ikärajan laskusta astui voimaan. Lakimuutokselle ja sen seurauksille työntekijät antoivat monenlaisia merkityksiä. Yleisellä tasolla 23 vuoden ikärajaan suhtauduttiin vaihtelevasti: osa näki, että

palvelujen päättyminen 23 vuoden iässä tulee heikentämään erityisesti paljon tukea tarvitsevien asemaa, osa taas suhtautui muutokseen sinänsä varsin neutraalisti.

Selvä konsensus vallitsi sen sijaan siinä, millä tavoin ammattilaiset kuvasivat lakimuutoksen toimeenpanoa ja välittömiä seurauksia asiakas-työntekijäsuhteissa. Lakimuutos tuli voimaan nopeasti kesken lomakauden, mikä oli ongelmallista erityisesti 23 vuotta täyttäneiden asiakkaiden luottamuksensuojan kannalta. Työntekijät kokivat, että asiakkaille olisi pitänyt antaa tarkempaa tietoa ja tukea muutosprosessissa, mutta ohjeistuksen ja tilannekuvan puute teki tämän vaikeaksi. Epäselvyys siitä, mitä asiakkaille tulisi kertoa ja milloin, herätti huolta siitä, miten asiakkaiden oikeudet ja luottamus viranomaiseen turvataan. Yhteisen tilannekuvan ja sen pohjalta tehdyn toimintasuunnitelman puutteen vuoksi työntekijät jäivät asiakassuhteita koskevassa päätöksenteossa varsin yksin.

23 vuotta täyttäneiden nuorten asiakkuudet jakoutuivat analyysimme perusteella päätettyihin, saatteen siirrettyihin, itse tai vähäisellä tuella siirtyviin ja siirtymäajalle jääneisiin. Päätöksentekoon vaikuttivat arviot asiakkaan tuen tarpeista, asiakkaan sitoutuminen asiakkuuteen sekä mahdolliset käynnissä olleet viranomaisprosessit tai muut pitkäjänteistä työtä vaativat elämänhallintaan liittyvät haasteet. Joulukuulle 2024 asti käynnissä ollut siirtymäkausi toi päätöksenteolle lisäaikaa ja mahdollisti hallitumpia siirtoja, mutta loi paikoin myös nk. asiakkuuden harmaita alueita, joiden ehdot olivat epäselvät. Kannatelluin, strukturoiduin ja osallistavin prosessi oli työntekijöiden näkökulmasta silloin, kun asiakkuus siirrettiin aikuissosiaalityöhön ja järjestettiin siirtoneuvottelut, joissa tuen tarpeita hahmoteltiin dialogisesti nuoren ja työntekijöiden kanssa.

Kokonaisuudessaan lakimuutoksen voimaantulo ja sen tähden tapahtunut ennenaikainen asiakassuhteiden päättäminen aikuistumisen tuen palveluissa aiheutti työntekijöille eettistä kuormitusta ja huolta asiakkaiden oikeuksiin pääsystä. Laajemmin työntekijöiden näkemyksissä kuului huoli asiakasnuorten luottamussuhteesta viranomaisiin ja yhteiskuntaan.

Ilman huoltajaa tulleiden nuorten ja valtion välinen luottamussuhde on jännitteinen lähtökohdistaan saakka: lasten tullessa maahan turvapaikanhakijoina valtio kohdistaa heihin epäluottamusta, jota lähdetään purkamaan oleskeluluvan saamisen jälkeen. Luotettaviin aikuisiin rakennetut välittävät ihmissuhteet (Alitolppa 2014; Kauhanen, Kaukko ja Lanas 2022) rajautuvat näiden työntekijärooleihin, ja ennakoimattomia katkoja voi tulla työsuhteisiin liittyvistä syistä. Nuorten toiveet ja tarpeet turvallisuudesta, perhe-elämästä ja tuesta törmäävät jatkuvasti lainsäädännön rajoituksiin, joista he ovat huomattavasti ikäryhmäänsä tietoisempia. Lakimuutos, jossa tukea ensin tarjotaan pidempään ja sitten taas rajataan on heidän vuorovaikutuksessaan suomalaisen yhteiskunnan kanssa osa pidempää jatkumoa, jossa navigoiminen sinänsä on vaatinut ammattilaisten apua. Pakkomuuttajina heidän itsenäistymisensä ja aikuistumisensa on ollut jatkuvaa dialogia oikeanlaisesta arjen kansalaisuudesta (Heino 2018), jossa perheettömänä kasvamisen on täytynyt hyväksyä (Hiitola 2019) ja johon heille tärkeät transnationaaliset suhteet eivät kuulu (Jäppinen, Kara, Nordberg ja Riitaoja 2024). Rinnalla kulkevat työntekijät ja heidän huolenpitonsa kannatelluista siirtymistä ja katkeamattomista palveluista osaltaan edustavat asiakasnuorille välittävää ja integroivaa yhteiskuntaa.

Toivomme, että käytäntötutkimuksemme havainnot ja johtopäätökset hyödyttävät yhteistyökumppaniamme, Helsingin kaupungin maahan muuttaneiden erityispalveluiden aikuistumisen tuen tiimiä. Tutkimustehtävät muotoilimme heidän tiedontarpeistaan käsin. Tavoitteenamme oli luoda yhteistä hahmotusta siitä, miten tiimin työntekijät kuvaavat asiakasryhmänsä palvelutarpeita ja lakimuutoksen seurauksia, ja täten edesauttaa tulevaa palvelukuvauksen laatimista. Lisäksi toivomme, että lakimuutosta koskeva proseduraalinen tieto on hyödynnettävissä tulevaisuudessa esimerkiksi muiden lainsäädännöllisten muutosten yhteydessä. Tärkeänä pidämme myös mahdollisuutta osallistua sellaisen tiedon tuottamiseen, josta on hyötyä työntekijöitä eettisesti kuormittaneen tilanteen purussa työyhteisössä.

Tutkimustulosten palauttaminen työyhteisöön on olennainen osa käytäntötutkimusta. Esittelemme tutkimustuloksia työntekijöille Helsingin yliopiston järjestämässä seminaarissa, minkä lisäksi jatkamme mieluusti keskusteluja aiheesta aikuistumisen tuen tiimin kanssa. Tutkimusraportti ja sen pohjalta laadittu posterit julkaistaan verkossa.

Lähteet

Kirjallisuus

Alitolppa-Niitamo, Anne (2014) Ilman huoltajaa uudessa maassa – Miten luoda turvallisuutta ja luottamusta nuoren elämään? Teoksessa Elli Heikkilä (toim.) Haavoittuvasta lapsuudesta ehjään aikuisuuteen. Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 49, Turku, 79–87.

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5889-74-1>

Anis, Merja & Esberg, Riti (2018) Turvaa ja suojelua palveluista ja vertaisista? Lapset pakolaisina ilman vanhempiaan. Teoksessa Jooa Hiitola, Merja Anis & Kati Turtiainen (toim.) Maahanmuutto, palvelut ja hyvinvointi. Kohtaamisissa kehittyviä käytäntöjä. Tampere: Vastapaino, 189–213.

de Arruda Camara, Anna-Maija; Heino, Eveliina Maria & Juvonen, Tarja (2022). Yksin maahan tulleiden lasten ja nuorten koti-ikävä ammattilaisten kuvaamana. *Janus* 30(1), 44–64.

<https://doi.org/10.30668/janus.98233>

Björklund, Krister (2014) "Haluun koulutusta, haluun työtä ja elämän Suomessa". Yksintulleiden alaikäisten pakolaisten kotoutuminen Varsinais-Suomessa. Siirtolaisinstituutti, Tutkimuksia A 48: Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5889-72-7>

Björklund, Krister (2015) Unaccompanied refugee minors in Finland. Challenges and good practices in a Nordic context. Institute of Migration, Migration studies C 26. Turku.

<https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-5889-88-8>

Haswell, Nick; Kaukko, Mervi; Knag Fylkesnes, Marte & Sullivan, Paul (2023) Keeping Each Other Safe: Young Refugees' Navigation Towards a Good Life in Finland, Norway, and Scotland. Teoksessa K. E. Reimer ym. (toim.) Living Well in a World Worth Living in for All.

https://doi.org/10.1007/978-981-19-7985-9_10

Heino, Eveliina (2018) Yhteiskunnan jäsenyyden ehdot. Arjen kansalaisuuden rakentaminen ja peruspalvelukokemukset venäläistaustaisten perheiden kertomuksissa. Helsingin yliopiston Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 95 (2018). <http://hdl.handle.net/10138/247090>

Hiitola, Jooa (2019) Locating Forced Migrants' Resources: Residency Status and the Process of Family Reunification in Finland. *Social inclusion* 7:4, 190–199.

<https://doi.org/10.17645/si.v7i4.2327>

Hirschovits-Gerz, Tanja; Weckroth, Niina & Heino, Tarja (2022) Ikkuna aikuistumiseen: Selvitys lastensuojelun jälkihuollon ja ilman huoltajaa maahan alaikäisenä tulleiden nuorten tuesta ja palveluista. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://www.julkari.fi/handle/10024/144027>

Hirschovits-Gerz, Tanja; Heino, Tarja; Laine, Terhi & Weckroth, Niina (2023) Kohti laadukasta aikuistumisen tukea: Yhdessä aikuisuuteen - Elämässä eteenpäin -hankkeen loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-078-1>

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf

Jauhiainen, Jussi S.; Niskanen, Iiris & Marttila, Meiju (2024) Lapset ja nuoret turvapaikanhakijoina Suomessa vuonna 2015. *Yhteiskuntapolitiikka* 89(1), s. 57–65.
<https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe202402157384>

Jäppinen, Maija; Kara, Hanna; Nordberg, Camilla & Riitaoja, Anna-Leena (2024) Ruling Relations Coordinating the 'Migrant Family' in Institutional Encounters between Finnish Social Work Professionals and Migrant Service Users. *British Journal of Social Work* 54(4), s. 2296–2314. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcae034>

Kauhanen, Iida & Kaukko, Mervi (2020) Recognition in the lives of unaccompanied children and youth: A review of the key European literature. *Child & Family Social Work* 25(4), s. 725–982.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202006055933>

Kauhanen, Iida; Kaukko, Mervi & Lanas, Maija (2022) Pockets of love. Unaccompanied children in institutional care in Finland. *Children and Youth Services Review*, vol 141, October 2022, 106621. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202208166438>

Kaukko, Mervi (2015) Participation in and beyond liminalities. Action research with unaccompanied asylum-seeking girls. University of Oulu, Acta Universitatis Ouluensis E 156.
<https://urn.fi/URN:ISBN:9789526209890>

Kaukko, Mervi & Wernesjö, Ulrika (2017) Belonging and participation in liminality: unaccompanied children in Finland and Sweden. *Childhood*, 24(1), s. 7–20.
<https://doi.org/10.1177/0907568216649104>

Kuusisto, Anna-Kaisa & Korjonen-Kuusipuro, Kristiina (2018) Yksin tulleet nuoret hallinnan kohteena: suomalainen yhteiskunta näköalattomuuden vai toivon rakentajana? *Janus* 26(4) s. 370–378. <https://journal.fi/janus/article/view/76480/38329>

Lepola, Outi (2019) Kriisituesta kuntosalikorttiin. Yksintulleiden nuorten jälkihuolto kunnissa. Siirtolaisinstituutti. Raportteja 2. Turku.
https://siirtolaisuusinstituutti.fi/wp-content/uploads/2019/12/r2_lepola.pdf

Lyytinen, Eveliina (2007) Pakkomuutto globaaliongelmaksi: pakkomuuton käsitteellistäminen ja pakkomuuttajaryhmien suojelun maantieteelliset diskurssit. Web Reports n:o 22, Siirtolaisinstituutti 2007. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe20201214100471>

Martiskainen, Taina (2023) Yksinäisiksi hallitut: ilman huoltajaa tulleiden nuorten tukijärjestelmien tarkastelu hallintavallan näkökulmasta. Yleisen ja aikuiskasvatustieteen pro gradu -tutkielma, Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
<http://hdl.handle.net/10138/562864>

Martiskainen, Taina & Toivonen, Virve (2019) Kotoutumisen polku. Ilman huoltajaa tulleiden lasten oikeudet, tarpeet ja palvelut. Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 6/2019.
<https://www.lskl.fi/julkaisut/kotoutumisen-polku-ilmanhuoltajaa-tulleiden-lasten-oikeudet-tarpeet-ja-palvelut/>

Thelen, Tatjana; Vetter, Larissa & von Benda-Beckmann, Keebet (toim.) (2018a). *Stategraphy: Toward a Relational Anthropology of the State*. Berghahn Books.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvw048nm>

Thelen, Tatjana; Thiemann, Andre & Roth, Duška (2018b) State Kinning and Kinning the State in Serbian Elder Care Programs. Teoksessa Tatjana Thelen, Larissa Vetter & Keebet von Benda-Beckmann (toim.) *Stategraph: Toward a Relational Anthropology of the State*. Berghahn Books, 107–23. <https://doi.org/10.2307/j.ctvw048nm.9>

Tiilikainen, Marja; Knag Fylkesnes, Marte & McGregor Sharon A. (2023) Family-like relationships and Wellbeing of Young Refugees in Finland, Norway and Scotland. *Social Sciences* 12: 667. <https://doi.org/10.3390/socsci12120667>

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Turtiainen, Kati (2017) Pakkomuutto sosiaalityössä kohdattavana ilmiönä. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Toinen painos. Kuopio: Unipress, 203–224.

Työ- ja elinkeinoministeriö (2021) Kotoutumislain mukaista tukea saa 23-vuotiaaksi asti. Kotoutumisen käsikirja. Kotoutumisen osaamiskeskus. (Saatavilla verkossa <https://kotoutuminen.fi/jalkihuolto-ja-kotoutumissuunnitelma> [viitattu 1.11.2024]).

Lait ja hallituksen esitykset

Laki kotoutumisen edistämisestä 1386/2010.

Laki kotoutumisen edistämisestä 681/2023.

Laki kotoutumisen edistämisestä annetun lain muuttamisesta 322/2024.

Ulkomaalaislaki 301/2004.

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kotoutumisen edistämisestä annetun lain muuttamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi 21/2024 vp.
https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_21+2024.aspx

Liitteet

LIITE 1. Informointikirje tutkimukseen osallistujalle ja suostumuslomake

Käytäntötutkimus

Uuden kotoutumislain mukainen aikuistumisen tuki: ikärajan laskun seuraukset ja asiakkaiden palvelutarpeet sosiaalihuollon ammattilaisten tulkitsemina

INFORMOINTIKIRJE TUTKIMUKSEEN OSALLISTUJALLE

Tavoitteenamme on selvittää, miten tiiminne sosiaalityöntekijät ja -ohjaajat kuvaavat aikuistumisen tuen ikärajan laskun merkityksiä oman työnsä näkökulmasta. Kysymme, miten te ammattilaiset olette päätyneet toimimaan asiakassuhteissanne toiminnan mukauttamiseksi lakimuutosta vastaavaksi, ja miten te yleisemmällä tasolla kuvaatte ilman huoltajaa maahan muuttamisen ja aikuisuuteen kasvamisen vaikuttavan sosiaalihuollon palvelutarpeisiin. Tämän tutkimusaiheen olemme saaneet tiimistänne ja toivomme tuloksien hyödyttävän teitä.

Järjestämme fokusryhmähaastatteluja temaattista keskustelua varten sekä yksilöhaastatteluja syventämään ymmärrystä työn prosesseista. Haastatteluihin osallistuminen on vapaaehtoista ja niitä käytetään vain tutkimustarkoituksessa tässä käytäntötutkimuksessa ja mahdollisesti tekijöiden maisterintutkielmissa. Haastattelut järjestetään joko kasvokkain tai Teamsissa, nauhoitetaan ja litteroidaan. Nauhoitteet hävitetään helmikuussa 2025 ja litteraatit vuoden 2027 loppuun mennessä. Tekstimuotoisesta tiedostosta pseudonymisoidaan suorat henkilötiedot.

Teemme tutkimushaastatteluja viikosta 45 eteenpäin. Tutkimustulokset julkaistaan tutkimusraportin ja posterin muodossa helmikuussa 2025. Posterit julkaistaan verkossa niin, että se on kaikkien saatavilla. Tutkimusraportti jaetaan Helsingin kaupungin maahan muuttaneiden erityispalvelujen kanssa. Raportin julkaisemisesta verkossa keskustellaan. Tuloksia esitellään työyhteisön toiveiden mukaisesti tiimillenne ja mahdollisille sidosryhmille.

Helsingissä 6.11.2024
Maria Koskijoki ja Maria Tietäväinen
Helsingin yliopiston sosiaalityön maisteriopiskelijat

SUOSTUMUS

Tällä suostumuksella annan luvan käyttää haastatteluani edellä kuvatussa käytäntötutkimuksessa ja mahdollisesti tekijöiden myöhemmissä maisterintutkielmissa. Minulle on selvitetty käytäntötutkimuksen tarkoitus ja tapa, jolla se tehdään. Tiedän, että tutkimuksen osallistuminen on vapaaehtoista ja voin keskeyttää osallistumiseni milloin tahansa. Tiedän, että käytäntötutkimuksessa noudatetaan yleisiä tutkimuseettisiä periaatteita ja henkilöllisyyteni jää vain tutkimuksen tekijöiden tietoon. Haastattelut nauhoitetaan ja nauhoitteet hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Päiväys Allekirjoitus (tai suullinen suostumus Teams-haastattelussa)

LIITE 2. Haastattelurungot: ryhmä- ja yksilöhaastattelut

Haastattelujen aluksi käydään läpi tutkimuksen tavoite, vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus, henkilötietojen käsittely, vetäytyminen tutkimuksesta ja suostumus sekä allekirjoitetaan suostumuslomake. Kerrotaan myös eri haastatteluformaattien tarkoituksesta (ryhmä temaattista keskustelua varten, yksilöhaastattelu syventämään ymmärrystä työn prosesseista).

Haastattelurunko 1: ryhmähaastattelu

Teema 1. Tutkimukseen osallistujien suhde tutkimusaiheeseen

- Kertoisitko lyhyesti taustastasi ja työhistoriastasi? Kuinka pitkään olet työskennellyt aikuistumisen tuen tiimissä?

Teema 2. Mikä tekee aikuistumisen tiimissä tehtävästä työstä erityistä?

Tarkentavat kysymykset esim.

- Millainen asiakasryhmä nuoret ovat? Millaista heidän kanssaan on työskennellä?
- Miten kuvailisitte omaa roolianne sosiaalialan ammattilaisina nuorten elämässä?
- Miten koette ilman huoltajaa aikuisuuteen kasvamisen vaikuttavan pakolaisnuoren palvelutarpeeseen?
- Mitä osaamista aikuistumisen tuen tiimissä työskentely mielestänne vaatii?
- Mitkä asiat vaikuttavat työhönne suunnitteluun? Miten kuvailisitte sitä, mihin työhönne tähtää?
- Kun mietitte asiakasryhmäännne yleisellä tasolla, mitä tuen tarpeita tunnistatte täysi-ikäistymisen jälkeen? Entä aikuistumisen tuen loppuvaiheilla? Mitä hyvää oli siinä, että aikuistumisen tuen ikäraja oli hetken aikaa 25 vuotta? Jääkö lakimuutoksen seurauksena jokin kehitystehtävä vaille tukea?

Teema 3. Miten ikärajan lasku on vaikuttanut tehtyyn työhön?

Tarkentavat kysymykset esim.

- Kertoisitteko siitä ajasta, kun lakimuutosta valmisteltiin? Miten ikärajan laskua koskevasta lakimuutoksesta kerrottiin teille? Entä miten kerroitte siitä asiakkaille?
- Miten uutinen otettiin vastaan? Mitä seurauksia sillä oli työyhteisössä?
- Miten lakimuutos vaikutti työhönne?
- Kun teitte päätöksiä asiakkuuden päättämisestä, jatkamisesta tai siirtämisestä, mitä seikkoja otitte huomioon? Oliko päätöksenteko vaikeaa? Saitteko siihen tukea?

Lopuksi

- Kysyimmekö mielestänne olennaisia asioita? Onko jotain, mitä haluaisitte lisätä?

Haastattelurunko 2: yksilöhaastattelu

Teema 1. Tutkimukseen osallistujan suhde tutkimusaiheeseen

- Kerro lyhyesti taustastasi ja työhistoriastasi. Kuinka pitkään olet työskennellyt aikuistumisen tuen tiimissä? Millainen työnkuvasi on?

Teema 2. Miten olet mukauttanut toimintaasi ikärajan laskua koskevaa lakimuutosta vastaavaksi?

Tarkentavat kysymykset esim.

- Ikärajan laskua koskeva lakimuutos tuli voimaan heinäkuussa 2024. Kertoisitko sen vaikutuksista työhösi? Miten toimit omien asiakkaidesi kanssa? Kuinka paljon asiakkuuksia päätit tai siirsit?
- Millä perusteilla teit päätöksen? Oliko se vaikeaa? Miksi? Saitko tukea päätöksentekoon? Millaista?
- Miten kuvailisit päättyneitä tai päättyviä asiakkuuksia? Millä mielin suhtaudut niiden nuorten aikuisten tilanteeseen, joiden asiakkuus päätettiin lakimuutoksen seurauksena?
- Minne asiakkaita siirrettiin tai siirretään? Järjestettiinkö siirtoneuvotteluita, millaisia ne olivat? Miten kuvailisit näiden asiakkaiden tuen tarpeita?
- Oliko joitakin asiakkuuksia mahdollista jatkaa? Millä perustein?
- Miten suhtaudut yleisellä tasolla aikuistumisen tuen ikärajan laskuun 25 ikävuodesta 23 ikävuoteen?

Lopuksi

- Kysyimmekö mielestäsi oikeita kysymyksiä? Haluaisitko lisätä vielä jotain?